Lingua e identità. Una storia sociale dell'italiano. A cura di PIETRO TRIFONE, Roma, Carocci Editore, 2007, 303 p.

Într-o Europă unită, o carte care vorbeşte despre limbă şi identitate îşi găseşte o raţiune bine justificată atunci când se înscrie în cadrul mult mai amplu al istoriei limbii. Ne referim la volumul îngrijit de Pietro Trifone, *Lingua e identità. Una storia sociale dell'italiano*, Roma, Carocci Editore, 2007. Titlul volumului este ales pornind chiar de la cel omonim al contribuţiei profesorului Trifone: *Lingua e identità.* Titular al cursului de istoria limbii italiene, care se predă la Università degli Studi di Roma Tor Vergata, autor a numeroase contribuţii colective şi personale în acest domeniu*, Pietro Trifone punctează coordonatele istorice în limitele cărora se pot exprima apartenenţa şi diversitatea limbii italiene, insistând asupra a două mari aspecte. În primul rând este necesară descrierea limbii contemporane pentru a pune în evidenţă factori dinamici, fenomene în mişcare, linii de fractură şi de dezvoltare a sistemului. Însă trebuie avut în vedere că, oricât de rapidă şi „tumultuoasă" ar fi această evoluţie, nu poate determina o „metamorfoză" a limbii. Apoi, nu se va neglija realitatea conform căreia „comunitatea de limbă reprezintă pentru societatea italiană un punct de ancorare, care nu anulează multiplele variabile preexistente, incluzând aici dialectele, ci tinde a le rezolva într-un nou sistem articulat de relaţii şi schimburi" (p. 35). Lingviştilor şi vorbitorilor de limbă italiană le rămâne de ales atitudinea pe care urmează să o adopte în această situaţie, cum ar fi, de exemplu, cea de faţă, de hegemonie a cuvintelor de origine anglo-americană. Departe de a face un discurs purist sau xenofob, lingvistul italian atrage atenţia asupra faptului că „limba este vehiculul gândului şi al unei intenţii, deci nu este niciodată inocentă şi cu atât mai puţin poate să fie astfel în alegerea între un cuvânt englezesc şi corespondentul său italian, fapt ce presupune întotdeauna un conflict al modelelor culturale" (p. 11). În aceste circumstanţe soluţia ar fi valorificarea trăsăturilor originare ale diferitelor forme de manifestare ale identităţii, începând cu factorul coeziv de care dispune un popor, şi anume propria limbă. Astfel se explică modul în care este structurată culegerea de faţă, şi anume prezenţa celor zece „nuclee generative" ale imaginarului naţional.

Giovanna Frosini ne propune *L'italiano in tavola*, începând din perioada Evului Mediu şi a Renaşterii, când tradiţiile locale culinare erau exprimate printr-un fond lexical de bază italian, impregnat însă de elemente franceze. Autoarea insistă asupra meritelor lui P. Artusi care, prin lucrarea sa *La Scienza in cucina* (1910), realizează o primă tentativă de a transpune în plan lingvistic arta culinară într-o formă unitară şi simplă. Astăzi însă, lexicul gastronomic are caracter hibrid, împănat cu franţuzisme la modă şi anglicisme năvălitoare.

Un alt domeniu prin care Italia îşi menţine identitatea şi oferă un model cultural european este acela al modei. *Il linguaggio della moda* este studiat de către Maria Catricalà. Premisa studiului o constituie faptul că modul de a te îmbrăca este considerat drept un cod care poate fi interpretat din punct de vedere economic, politic, stilistic, simbolic. Sub aspect lexical, în terminologia acestui domeniu se constată preferinţa pentru derivate cu sufixe şi prefixe cu conotaţii valutative şi frecvenţa compuselor nominale care recurg la o strategie analogică.

Italiana a fost şi va rămâne prin excelenţă o limbă a muzicii în toată lumea, îndeosebi a operei lirice. Studiul *La lingua dell'opera lirica* de Ilaria Bonomi ne prezintă caracteristicile lingvistice ale italienei care stau la baza acestei realităţi culturale şi principalele momente istorice ale aşa-zisei „questione linguistico-musicale" (p. 87). *La lingua della chiesa,* aşa cum demonstrează Rita Librandi,

* *Roma e il Lazio*, Torino, UTET, 1992; *L'italiano a teatro. Dalla commedia rinascimentale a Dario Fo*, Pisa – Roma, Istituti Editoriali e Poligrafici Internazionali, 2000; *Rinascimento del basso. Il nuovo spazio del volgare tra Quattro e Cinquecento*, Roma, Bulzoni, 2006; *Malalingua. L'italiano scoretto da Dante a oggi*, Bologna, Il Mulino, 2007; *Storia linguistica di Roma*, Roma, Carocci, 2008; a îngrijit cu Luca Serianni *Storia della lingua italiana*, în 3 vol. (1993–1994); cu Maurizio Dardano, *La nuova grammatica della lingua italiana*, Bologna, Zanichelli, 1997, şi cu Massimo Palemo, *Grammatica italiana di base*, seconda edizione, Bologna, Zanichelli, 2007; cu Camillo Scroffa, *I cantici di Fidenzio. Con appendice di poeti fidenziani*, Roma, Salermo Editrice, 1981.

este un alt instrument în menţinerea identităţii italienilor. Biserica catolică a fost atentă la limba folosită în comunicarea cu credincioşii, mai ales în scopul de a menţine neatinse imperativele credinţei. Acest aspect a fost subliniat de însuşi Giovanni Paolo II, în concepţia căruia „orice fel de comunicare are o dimensiune morală”, dacă este adevărat că „statura morală a persoanelor creşte sau se reduce în funcţie de cuvintele pe care ele le pronunţă” (p. 136). Studiind *La lingua del cinema*, Sergio Raffaelli observă că experienţa cinematografică a dat o contribuţie importantă memoriei colective şi limbii comune ale italienilor. Studiile mai recente asupra vorbirii filmice şi a didascaliilor din scenarii au evidenţiat varietăţile de exprimare ale filmului mut, apoi elaborarea unui repertoriu de soluţii verbale aplicabile oricărui tip de film, precum şi rolul lingvistic al dublării. Autorul demonstrează că „la questione della lingua” este prezentă şi în cinema (p. 154), atât în filme, cât şi în opiniile critice asupra lor.

Televiziunea, în opinia Gabriellei Alfieri (*La lingua della televisione*), încă de la apariţia sa, a reprezentat un „medium” destinat să păstreze şi să divulge identitatea naţională, conservându-i memoria şi contribuind în acelaşi timp la cunoaşterea artelor, ştiinţelor, istoriei, literaturii, în calitatea lor de elemente constitutive ale tradiţiei unei comunităţi. Televiziunea devine astfel o „bancă de date a memoriei”, care investeşte propriul capital identitar într-o autentică industrie a conştiinţei culturale şi lingvistice.

Identitatea, definită ca totalitate a trăsăturilor care contradisting un grup de indivizi, poate fi afirmată şi în cuvintele puterii. Riccardo Gualdo studiază *Il linguaggio politico* pornind de la originile manifestărilor identităţii politice italiene, adică de la iacobini, trecând apoi la retorica mussoliniană şi ajungând în final la perioada contemporană. Pentru a defini limbajul birocratic (*Il linguaggio burocratico*), Maurizio Trifone foloseşte termenul „antilingua”, creat de scriitorul Italo Calvino, care marca, astfel, reflectarea în limbă a unei mentalităţi autoreferenţiale, proprie celui obişnuit să comunice în abstract şi care nu ţine cont de destinatar.

În domeniul sportului (*Il linguaggio sportivo* de Claudio Giovanardi) identitatea microbiştilor se manifestă nu doar prin steaguri, eşarfe, tricouri, ci şi prin sloganuri care prezintă trăsături marcate din punct de vedere sociolingvistic. Tradiţia şi identitatea se păstrează şi se afirmă oferind copiilor modele perene, aşa cum apar ele în literatura pentru copii (*L'italiano per l'infanzia* de Laura Ricci), încercându-se astfel evitarea vulgarităţii şi a elementelor comerciale ale televiziunii.

Atenţia autorilor acestei culegeri s-a concentrat asupra factorilor care au furnizat italienilor coordonatele pentru un proiect al unui destin comun: biserica, politica, birocraţia, cinematograful, televiziunea, sportul, literatura pentru copii, muzica, moda, arta culinară. Pe ţesutul unificator al limbii şi al culturii italiene, aşa cum constatăm din contribuţiile incluse în volum, s-a edificat identitatea memoriei, care este mult mai puternică decât cea politică, aceasta din urmă fiind supusă uneori la tensiuni destabilizatoare.

MARIANA ISTRATE
Institutul de Lingvistică şi Istorie Literară „Sextil Puşcariu”
Cluj-Napoca, str. Emil Racoviţă, 21

VINCENZO ORIOLES, *Percorsi di parole*, Roma, Editrice „il Calamo”, 2006, 223 p.

Vincenzo Orioles, autorul volumului *Percorsi di parole*, este, în acelaşi timp, şi îngrijitorul colecţiei *Lingue, culture e testi*, în care apar de data aceasta propriile-i lucrări „minore” (p. 5), publicate într-un arc de timp de aproape 20 de ani. În ciuda faptului că studiile respective au fost împrăştiate în diferite publicaţii, culegerea are o viziune de ansamblu, date fiind predilecţiile şi principiul ordonator tematic ale autorului. Astfel că efectul antologic se estompează, iar cititorul întrevede un laitmotiv care traversează multitudinea intervenţiilor grupate în jurul unor nuclee tematice. Ca atare, intervenţiile sunt împărţite în două secţiuni, etichetate pragmatic în funcţie de distincţia leopardiană *parole* şi *termini*.